

Att synliggöra studenters yrkeskunnande i den verksamhetsförlagda delen av yrkeslärarutbildningen

Anita Håkansson

Bakgrund och syfte

Yrkeslärarutbildningen vid Högskolan Kristianstad är en utbildning omfattande 90 hp som ges på halvfart/distans med 5-6 campusförlagda träffar per termin. 60 hp innehåller kurser i den utbildningsvetenskapliga kärnan (UVK), som är en för alla lärarprogram gemensam och obligatorisk del och 30 hp genomförs i verksamhetsförlagd utbildning (VFU). Utbildningen ger de studerande möjligheter att lägga grunden för att utveckla en lärarroll och likaledes en handlingskompetens med relevans för läraryrket.

För tillträde till utbildningen krävs enligt utbildningsplanen grundläggande behörighet samt kvalificerade och relevanta yrkeskunskaper som införskaffats genom eftergymnasial utbildning och/eller yrkeserfarenhet. Målgruppen är således personer med relevant yrkeserfarenhet och relevanta yrkeskunskaper och som önskar utbilda sig till lärare i yrkesämnen på gymnasieskolans tolv nationella yrkesprogram. Likt andra utbildningar finns det för yrkeslärarexamen fastställda mål rubricerade som kunskap och förståelse, färdighet och förmåga samt värderingsförmåga och förhållningssätt. Dessa examensmål transformeras av respektive lärosäte, det vill säga de tolkas, översätts och formuleras till ett lämpligt antal lärande-

mål som fördelas på, för Högskolans del, tre år med en bakomliggande och uttalad progression i åtanke. Lärandemålen synliggörs i kursplanerna och med dessa mål i fokus planerar lärarna för och erbjuder de studerande olika lärtillfällen i olika lärmiljöer.

Läroarbetsledare på högskolan har ett övergripande ansvar för att utbildningen är kvalitetsmässigt hållbar och att lärandemål och examensmål nås. Genom de examinerande inslagen i undervisningen synliggörs huruvida de studerande har nått målen eller ej och att någon form av lärande och kunskapsutveckling har skett. Att examinera de teoretiska inslagen som vanligtvis ensidigt bygger på fastställd kurslitteratur torde upplevas förhållandevis oproblematiskt av läroarbetsledare på högskolan. Att examinera de praktiska inslagen innebär däremot en nödvändighet att förtroendefullt lämna över till såväl handledare som studenter att formulera sig i ett betygsgrundande dokument kallat VFU-omdöme. I VFU-omdömet förväntas handledaren ge sitt utlåtande gällande studenten med koppling till lärandemålen och studenten förväntas göra en självvärdering. Utöver detta ges det i VFU-omdömet utrymme för handledare och student att sammanfatta studentens yrkeskunnande samt att skriva fram var i professionsutvecklingen studenten befinner sig beträffande styrkor och potentiella utvecklingsområden. Alla ingående parter har således ett gemensamt ansvar för bedömning av studentens yrkeskunnande och om detta, av Hendegger (2009) kallat formella stöddokument, ska ge rättvisa åt studentens kunnande, krävs förmågan att kunna formulera det på bästa möjliga sätt.

En ytterligare faktor att ta hänsyn till vad gäller yrkesläroarbetsledningen är det faktum, att en majoritet av de studerande är yrkesverksamma lärare och för vissa leder redan första VFU-perioden till att de erbjuds anställning. En stor del av studen-

terna gör alltså VFU på arbetsplatsen, vilket har stöd i nationella styrdokument, med en av rektor utsedd handledare. Kernell (2010) ser ett sådant upplägg, att ofta kunna pröva teorin i praktiken, som optimalt för den studerande, vilken ges möjlighet till vidareutveckling av sin undervisning. Erfarenhetsmässigt kan sägas att utfallet av detta arrangemang är att det torde i lika hög grad gälla kollegan/handledaren.

Syftet med projektet är att diskutera och problematisera sättet på vilket studenters yrkeskunnande kommer till uttryck och gestaltas i skriftlig form. Yrkeskunnandet handlar i detta fall om såväl ett kunnande i ämnet/ ämnena som i det pedagogiska, didaktiska och metodiska kunnandet. Lärare på yrkeslärarutbildningen saknar relation till de flesta, kanske alla yrkesämnen och kan således inte uttala sig om något yrkeskunnande vad gäller ämnet/ämnena. Bedömningen av denna del av yrkeskunnandet är således avhängig av hur väl det kan skrivas fram av handledare och student. Vilket är det synbara resultatet av individuellt genomgångna lärprocesser? Hur formuleras det praktiska yrkeskunnandet i olika slags dokument av handledare och student? För att i samverkan kunna skapa så gynnsamma förutsättningar som möjligt för studenterna till en kunskapsutvecklande VFU, krävs insikt i vad studenterna egentligen lär sig på VFU:n och hur lärandet sker.

Litteratur och tidigare forskning

En rapsodisk exposé över forskningsfältet verksamhetsförlagd utbildning, bedömning av denna del av utbildningen och handledarens roll visar följande:

- Lärarutbildningen har enligt Borko och Mayfield (1995) funktionen att hjälpa presumtiva lärare att skaffa de kunskaper som krävs för att kunna undervisa på ett helt annat sätt än de själva blev undervisade. Belägg finns för att utfallet inte blir det för-

väntade eller önskade och anledningen till det är otydliga roller och att handledarna inte är tillräckligt förberedda för uppdraget. För att utmana studenterna pedagogiska tänkande krävs samverkan mellan lärarutbildare på universitet eller högskolor och handledare. "Rather than providing feedback on specific lesson characteristics, we recommend that university supervisors use their limited time in school to help cooperating teachers become teacher educators". (ibid., s 517).

- Syftet med praktikperioderna är att överföra ett yrkeskunnande och att påbörja en yrkes- socialisering och såväl praktiken i sig som handledaren är betydelsefulla inslag i denna process (Hultman & Wedin, 2014; Kernell, 2010; Tveiten, 2014). I linje med detta ställer författarna frågan hur handledaren överför sitt yrkeskunnande till lärarstudenten med fokus på strategier och interaktionen dem emellan. De diskuterar även distinktionen mellan anpassningsinriktat och utvecklingsinriktat lärande, vilket ligger i linje med Hård af Segerstad m.fl (1996) som väljer att beskriva ett lärande grundat i assimilativt alternativt ackommodativt tänkande.
- Hultman, Wedin och Schultz (2012) gör gällande att inslaget av teoretiska diskussioner i samband med handledning är begränsat och att pedagogiska reflektioner och diskussioner utgår från handledarens personliga praktiska teori.
- Brennan Kemnis och Green (2013) fokuserar den inbyggda spänningen mellan pedagogik och praktik och resultatet av deras forskning visar att lärarna som ingick i deras studie såg sin pedagogik som "praxis" (s.114).
- Bates, Bates and Bates (2007) menar att lärandemålen specificerar vad som ska läras mot bakgrund av föreställningen att resultatet av lärandet objektivt kan identifieras och mätas genom i förväg fastställda kriterier. En konsekvens av detta är ett snävt fokus och att själva lärandeprocessen inte synliggörs.
- Det verbala språkets begränsningar, eller snarare frånvaron av ett gemensamt fackspråk bland lärare, medför uppenbara svårigheter med att förmedla sitt praktiska yrkeskunnande (Nordängler & Lindqvist, 2012). Att en betydande del i det prak-

tiska yrkeskunnandet uppenbarligen är tyst, att det är omöjligt att sätta ord på, innebär att det endast kan komma till uttryck i handlingar (Hegender, 2010; Lundgren & von Schantz Lundgren, 2012). Hegender (2010) hävdar att den tysta kunskapen är "inbäddad i kroppsliga rörelser och i många avseenden ett subtilt handlande." (s 194). Mot bakgrund av detta faktum belyser Nordäng och Lindqvist (2012) problemet med att handledaruppdraget innebär att överföra ett erfarenhetsbaserat yrkeskunnande till lärarstudier. Författarna ser även de medföljande svårigheterna med att "..... formulera generella, eller exakta, kriterier för att bedöma om en blivande lärare tillägnat sig det praktiska kunnande som är nödvändigt för att kunna fungera som lärare." (ibid., s 81). Även Hegender (2010) ifrågasätter användningen av bedömningskriterier och tydliggör dess ofullkomlighet att klargöra allt som innefattas i ett yrkeskunnande.

- Att viss yrkeskunskap uteslutande kan utvecklas under VFU-perioderna innebär att handledare och lärarutbildare på högskola eller universitet ansvarar för bedömning av studenternas yrkeskunskaper. Hegender (2010) hävdar att utgångspunkten för bedömning är hur handledaren definierar yrkeskunnande och att fastställda betygskriterier åsidosätts

Genomförande

Resultatet bygger på en kvalitativ innehållsanalys av hur handledare och studenter formulerar sig kring dels ett lärandemål som är inskrivet i kursplanen, dels hur dessa i dialog *sammanfattar studentens yrkeskunnande med fokus på styrkor och potentiella utvecklingsområden*.

Lärandemålet innebär att studenten ska utifrån ett vetenskapligt förhållningssätt *kunna identifiera sitt behov av kunskap och kompetens i det pedagogiska arbetet och i yrkesämnet*. Studenterna går sitt första år på yrkeslärarprogrammet och underlaget för analysen är VFU-omdömen om 19 studenter med lärarerfarenhet och 14 som helt saknar lärarerfarenhet.

Resultat

Resultatet bygger således på 33 VFU - dokument i vilka handledare och studenter verbalt uttrycker studentens yrkeskunnande och vilken kunskap och kompetens som studenten anser sig behöva som yrkeslärare.

Handledares sammanfattning av studentens yrkeskunnande - styrkor

Styrkorna tillskrivs företrädesvis individuella egenskaper och i återkommande beskrivningar framställs studenten som flexibel, ansvarsfull, lyhörd, lugn, glad, positiv, strukturerad, målmedveten, social, tydlig. Att ha humor, fina normer och värderingar, stor självkänedom och ett naturligt ledarskap med ordning och reda är också en styrka samt att vara bra på att skapa relationer. Styrkan i att ha yrkeserfarenhet genomsyrar omdömena och frånvaron av teoretiska kunskaper kompenseras med närvaron av gedigna yrkeskunskaper, vilket generellt framhålls som en styrka. Vad gäller styrkorna i det pedagogiska arbetet innebär det att kunna identifiera villkor för lärande, motivera elever och skapa studiero, planera lektioner, variera undervisningsmetoder och tänka didaktiskt utifrån styrkdokumenten.

Sammanfattningsvis kan sägas att uppfattningen om begreppet yrkeskunnande, eller snarare vilka avvägningar som görs mellan de ingående delarna i yrkeskunnande, skiljer sig åt mellan handledarna. Vissa poängterar ensidigt kunskaper i yrkesämnen och bortser från individuella egenskaper och pedagogisk-didaktisk kompetens. Andra framhåller de individuella egenskaperna och begreppen pedagogik, didaktik och metodik används sparsamt men skrivs fram i konkreta beskrivningar.

Handledares sammanfattning av studentens yrkeskun- nande – potentiella utvecklingsområden

De potentiella utvecklingsområden som tydliggörs har dels koppling till det pedagogiska arbetet, dels till ämneskunskaper. Utvecklingsbart är att utifrån gällande styrdokument och elevers förkunskaper och villkor för lärande kunna planera för och genomföra undervisningen med varierande metoder. Detta kräver en konkretisering av lärandemålen, kunskaper i betyg och bedömning, IT-kunskap, kollegialt samarbete och att eleverna engageras. Att fastställa ordningsregler, visa pondus och inte vara för snäll samt ha redskap för konflikthantering ingår också i ett yrkeskunnande att utveckla. Vikten av att ha adekvata och aktuella ämneskunskaper betonas här och specifika handledare identifierar de kunskaper som behöver utvecklas. Här syns en klar skiljelinje mellan urvalsgrupperna, då fokus för utvecklingsområden bland studenter utan lärarerfarenhet ligger på det pedagogiska arbetet.

Studentens upplevda behov av kunskap och kompetens i det pedagogiska arbetet och i yrkesämnet

Behoven uttrycks genom att tydliggöra vad som behöver utvecklas, vilket till stor del bygger på de potentiella utvecklingsområden som handledarna påvisat. Den kunskap och kompetens som behövs i det pedagogiska arbetet formuleras generellt som pedagogik, didaktik och metodik av studenter utan lärarerfarenhet. Mer specifikt som att planera och genomföra undervisning och anpassa till olika elevers behov och förutsättningar, bygga relationer och hantera betyg och bedömning. Ämneskunskaperna är underordnade förutom i enstaka fall; vikt läggs vid att hålla sig uppdaterad med yrket och att utveckla kunskaperna i vissa ämnen.

Studenter med lärarerfarenhet uttalar såväl behovet av aktuella och utvecklade ämneskunskaper som av att utveckla kompetenser i det pedagogiska arbetet. Även bland dessa uttrycks ett kunskapsbehov vad gäller betyg och bedömning, elevanpassning och relationsbygge. I denna studentgrupp uttrycks ett tydligt behov av och en vilja att upprätthålla, fördjupa och utveckla ämneskunskaperna.

Analysen visar också att inslaget ”utifrån ett vetenskapligt förhållningssätt” endast är framskrivet av en (1) student. Vidare att dokumentation helt saknas kring inte bara det lärandemål som belyses här utan även av andra lärandemål och/eller att det som dokumenteras saknar koppling till lärandemålet. Detta gäller såväl handledare som student och tydliga skillnader visar sig också vad gäller innehåll och omfattning.

Diskussion

Genom att vara ett betydelsefullt bidrag till utvecklingen av ett professionellt yrkeskunnande, är den verksamhetsförlagda utbildningen en viktig del av yrkeslärarutbildningen. Det initiala syftet med projektet var att diskutera och problematisera sättet på vilket studenters yrkeskunnande kommer till uttryck och gestaltas i skriftlig form. Rapportens begränsningar vad gäller omfattning har emellertid inneburit en ytterst fragmentarisk och långt ifrån heltäckande forskningsöversikt och resultatframskrivning. Underlaget för rapporten är obestridligt mer omfattande och analysarbetet har genererat flera frågor och ett kritiskt förhållningssätt till VFU-omdömet varande eller icke varande i dess nuvarande skick.

Det kan konstateras att lärandemålets formulering, med eller utan konkretisering, medför individuella handledares definitioner på begreppet ”yrkeskunnande”. Forskning visar, att handledarens utgår från sin personliga och praktiska teori

(Brennan Kemmis & Green, 2013; Hultman, Wedin & Schultz, 2012) och dessutom blir yrkeskunnandet kontextuellt villkorat och avhängigt av VFU-skolan. Det kan även konstateras att om-
dömena visar på det verbala språkets begränsningar (Nordänger & Lindqvist, 2012) och att studentens yrkeskun-
nande innehåller mycket mer än det som kan dokumenteras (Hegender, 2010; Lundgren & von Schantz Lundgren, 2012). En oundviklig fråga i detta sammanhang är huruvida de i yrkes-
lärarutbildningen ingående parterna kan enas om vad yrkes-
kunnande innebär. "Teacher education should establish a more
generous and generative relationship with the field of
practice", hävdar Sykes, Bird och Kennedy (2010).

Projektet underblåser värdet av att i ett fortsatt projekt ut-
veckla former för en rättssäker bedömning av yrkeslärarstu-
denternas yrkeskunnande och då i nära och fortlöpande sam-
verkan med verksamma yrkeslärare.

Referenser

Bates, A., Bates, M., & Bates, L. (2007). Preparing students for the professional workplace: who has responsibility for what? *Asia-Pacific Journal of Cooperative Education*, 8(2), 121-129.

Borko, H., & Mayfield, V. (1995). The roles of the cooperating teacher and university supervisor in learning to teach. *Teacher & Teacher Education*, 11(5), 501-518.

Brennan Kemmis, R., & Green, A. (2013). Vocational education and training teachers' conceptions of their pedagogy. *International education of Training Research*, 11(4), 101-121.

Hegender, H. (2010). Bedömning av lärarstudenters yrkeskun-
nande. *Nordic Studies in Education* 30(3), 180-197.

Hultman, G., & Wedin, A-S. (2014).Handledning och yrkeskun-
nande i komplexa miljöer: skapandet av lärprocesser in-situ. I
H. Kock (Red.), *Lärande i arbetslivet: Möjligheter och utmaning-
ar: en vänbok till Per-Erik Ellström* (s.138-157). Tillgänglig: Lin-
köping University Press [https://www.diva-
portal.org/smash/get/diva2:749786/FULLTEXT01.pdf](https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:749786/FULLTEXT01.pdf)

Hultman, G., Wedin, A-S., & Schultz, J. (2012). Lärandet och hur
det synliggörs under lärarutbildningens praktikperioder:
Handledning och överföring av yrkeskunskande. *Didaktisk Tid-
skrift*, 22(2), 335-358

Hård af Segerstad, H. m.fl. (1996). *Lärprocessen – hur kan den
beskrivas? Vad påverkar vårt lärande?* Tillgänglig på
<http://www.vasa.abo.fi/users/psalo/Web/utvlar.pdf>

Kernell, L-Å. (2010). *Att finna balanser*. Lund: Studentlitteratur.

Lundgren, M., & von Schantz Lundgren, I. (2012). Synliggörande
av tyst kunskap i gymnasial yrkesutbildning. *Nordic Journal of
Vocational Education and Training*, 2(1), 1-12.

Nordängar, U. K., & Lindqvist, P. (2012). Att skärpa den praktiska
blicken.Handledares erfarenheter av försök att stärka kvalitet i
VFU. *Utbildning och Lärande / Education and Learning*, 6(1), 80-
97.

Sykes, G., Bird, T., & Kennedy, M. (2010). Teacher Education: Its
problems and Some Prospects. *Journal of Teacher Education*,
61(5), 464-476.

Tveiten, S. (2014). *Yrkesmässig handledning – mer än ord*. 4
uppl. Lund: Studentlitteratur